

«Абыл жайрат, жүректі бүрдей ұста»

Абайдың жара сөзінде, «Абыл жайрат жүректі бүрдей ұста дегенінде үлкен төресудік жаттыр деп айта аламын. Себебі Абай атамыз бүгінгі бүгін жайдан жай айтыпқан. Абыл, жайрат, жүректі бүрдей ұстаған адам ол ең шыты, жайратты адамның бірі деп айтамын. Абыл, жайрат, жүректі бүрдей ұста деген сөзінде төресу ай, үлкен шашама жаттыр деп айта аламын. Абай Құнанбайұлы бүгінгі бүгін кележ-шек ұрпағы аманат етіп қалдырған. Абай Құнанбайұлы жазған кеткен өлеңдері, жара сөздерінде мн-шағуди ете жер. Оны қызық ұрпаққа сана-сөзіміне береміз деп, көзі ашық, көкірегі ояу балам деп жазған. Ендігі де Абайдай адам балы екі тамай деп бекер айтыпқан. Абай атамыз «Абыл жайрат, бүрдей ұста деген сөзге келер болса, Абылдан адам білімді бекер, жайратты адам шыты бекер. Ал жүректі адам бүгінгі де ояу шығар айында барлық қабілеті бар адам деп айтамын. Оның бүгін бүгін бүрдей ұстаған адам ол керемет, тамаша адамдардың бірі бекер. Менің ойымша, Абай атамыз оны айтумен келді деп айтамын. Біз оның бүгін ұрпақтан-ұрпаққа жалағастырып отырғанымыз керек, және оны сана сөзіміне апару керек. Оны сөздердің ішінде үлкен оймен, сана-сөзімізді ойдан, және тәлім-тәрбие бар шығар. Қазіргі таңда Абай атамыздың сөздерін шетелдіктер де жақсы көреді. Бірақ Абай атамыздың сөздері үрейше деп айта аламын. Бұл адамдардың ешқандайда құлақ болмау керек. Абай атамыздың сөздерін, өлеңдерін жара сөздерін ешқандай да ұмытпауымыз керек.

«Ердің бақата - жіел»

Ер адамның өміріндегі ата - ақсақал келінгі басты адам - бұл оның тарт. «Ердің бақат асаратон да, түркіретік де - жіел» - деген Қазыбек би. Осы сөзге тоқталсақ, расомен де ердің ақорейіоноқ, данқоноқ артуы аи оның жіеліне тікелесі байланыста. Әкіміне қрай, көп жағдай да ер бақата - жіел екенің ер адамдар түсіне бермейді. Сол себептен өз бақатонның (ба) қадір - қасиетің білмей, оны бағаламай, қолондағы бақатонң ұшарып алады. Менің ойымша, жіел адам өз ерін қаншалықта құрметтеп, сойласа, ер адамда өз жіелін баронша құрметтеуге міндетті. Яғни, ер адамда сойлау жіел адамның бойында қаншалықта рет атқарса, ер адам үшін де сойлауықта маңызды болуы керек. (Могоал) Ердің бақата жіел екенің айнаса ретінде Қазыбек бидің шотармасон аласа, артың етпес. Себебі аи шотарма да Қазыбек бидің өз ұрпақтар тарт тандыру майында, өзіне дүрес келіп болуға майықта қоз іздейкі майында байндалады. Сономен қатар өз ұрпақонң бақата бола алатон тарт іздейді. «Жақса жіел - күіеуің төрге сүйрейді, маман жіел - күіеуің көрге сүйрейді» деген сөзді ескеріп, аи баронша жақса, көрегінді қозда іздейді. Яғни, ерінің бақат асарот, - асормауы, аи жіелдің мінезін, тәрбіесіне байланыста. Ақылды жіел - ашумен ешес, ақылмен ойланот, ерін сойлай, құрметтей біледі.

Қатысушының шешімдерін толтыруға арналған өріс / Поле для заполнения решений участника Парақ / Страница № 2

Ғазовке өзін шотармасондағы Данаур атты қаздан ойға да, аула да, тәрбиесі де өте жоғары көрсетілген. Оның осы аса қасиеттері шотармасонда көп жерімен кездестіреміз. Мысалы: Ғазовке би сапарынан қайтап келе жатқан да Данаур аларды алпстан байқап, ерлердің жолы келесі аларды күтуді, ұлкендерді сөйлеп асарға аттан түріп сөйле беруді. Осы қасиеттерінің бәрін ұнатпай, оны өз ұлға алап берген Ғазовке өзін өз жесінді сөйлеп, Ғазовке би қарақшотардағы қолға түсіп қалып, еліне хат жіберген де оны аулаға сапар, мүлдем шене білуді, міне, осы істерінің бәрі оның ауламыз, тәрбиесінің, толтырау айтқанда, аса қасиеттерінің дәрежесі. Осы аса қасиеттерінің арқасында тек Ғазовке би ғана емес, ел-жұртта да мақсат көрді. Ал, Ғазовке өзін келінің қатты мақсат көретіні оның «Тілінің осы мақсат бұрышын да алтанып, сол мақсат бұрышында күресім бар» деген сөзінен білгенді. Данаурдың айтқан байлығы «Алтынның айтқан осы мақсат алтанып-ол мен, сол мақсатта күресім ол өз ұлға. Мені алтанып дегені мені өз ұлғанан артық мақсат көргені» дейді. Менің шотармадан қортыған ойым әйелдің еркін сөйлеуі да, сөйлеуі да өз ұлғада және өз аула-ойна байланыста. Дәл солай ердің де өз бақаты-жіелің сөйлеп, құрметтеуді де өз ұлғада.

42

Ән

«Абдішек - қайсар көзді қазақтың»

«Абдішек» романын бағалап кезіміздегі қазақ әйелдеріміздің тазалығын шынмен көтереді. Төртінші адам бейнесіне қар-сартып ір шертуді бағалап, кісі бейнесінде адамгершілік пен бағалықты бейнесі бағалайды. Әсіресе бейне, бұл қасиеттері тәжі бейне бұл - Абдішек. Қарақалпаққа қызығатындарға көріп және өмір өмір, Абдішек жаңа өмір бастауға жағдай басып алады! Абдішек - қайсар көзді қазақтың, он бар қазақ әйелдер елімізді мақтанып. Бұл керемет роман өзіміз көтерісіміз және өміріміз мақтанып тағайындайды, өмір Абдішектің өмір өмірімізді бағалайды, Шығарманы Машарбаевтың бейнесіне көк бейне, Ескендердің туысы, Абдішек аминіміз көз туысымыз бұл барлығы спештіміз бір бағалай. Абдішектің оқиғаларға оқап қарап, оған қызық тағайындайды әр оқиғаларға және бағалайды. Мемің ойымыз, бұл роман біздің қазақ оқиғаларына, оған бағалайды, өміріміз көзді ашады, өмір мақтанып білуіміз әрқайсымыз қуқымыз! Мемің өз өміріміз патриоттар әрқайсымыз оған өмір, өз өміріміз және ата-бабаларымыз оқиғалары және білу шындығы, Абдішек қайсар қазақтың қолына кейін түрлері, әркіміміз қолынан кейінді, тек адамгершілік пен бағалықты және адам Абдішек өміріміз және бейнесі және бейне ашады. Қызығатындар қарақалпақ, оған өмір және өз-өзімізді көтерісіміз және істің ашу іші мақтанып және өмір дүрсе. Мем өз көзді

есіміз мағлұматтар, ақпараттар, деректерін және т.б.
мағлұмат етесін. Жалғыздан құрметпен мағлұматтар
бастарын және ата-бабаларымыздың өмірі
бас кеткен тәрі, олардың бастарымыз біз мағлұматтар
бітіреліміз.

Машина қорыта келген, соңай дауыс болады, «Абай»
решетте қазір әдебиетінде біртұрар тұлғаны, иен
бұл рашатта өмі тағалыңа мағлұмат қараймын, және
де өмі оқып шығуға келсе беремін!

32

Абайдың қарасөзіндегі «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста»
сөзінің мағынасы мен маңызы.

2 Абай атамыздың қарасөздері өзіндік мен мағынасы бар
маңызды сөздер. Әр сөзімен тұлғаның ерекшелікті, тәрбиелік
мәнді көруге болады. Сондай-ақ Абай атамыздың он
жетінші қарасөзінде ақыл, қайрат, жүректің адам үшін
маңызды бейнеленеді.

2 Осы үш қасиеттің бір-бірімен адамға мен маңызды деп
таласа, мемлекетіміз көрсеткен зорлық бұлай түйіндейді:

Ақыл - адамның сауатсыз, білімсіз, нағыз болмауы үшін қажет.
Ақыл-ой, білім-ғалам. Сол себепті ақыл әр адамда болу қажет.
Қайрат - адамның күш-жігері, ар-намысы. Қайратсыз адам
болмайды. Ол да керек.

Жүрек - адамның өз маңызды мүшесі. Оңсыз өмір жоқ.

Міне, осы үш қасиет адам үшін өз бастасы, өз қажет-
тісі-деген екен.

2 Сондықтан да Абай атамыз айтқандай ақыл, қайрат,
жүрек үшеуі біріксе, онда адам санала түрде қалыптасады

✓ деген ойдымыз. «Бірлік-түбі береке» - деген екен
ата-бабаларымыз.

Қатысушының шешімдерін толтыруға арналған өріс / Поле для заполнения решений участника Парақ / Страница №

Қана жалғамыз өмірде екі нәрсе таңдаудан зателену керек "бірі мамандық таңдаудан, екіншіі пар таңдаудан", - деп айтып кеткен. Мамандық біздің айналысатын үйікті ісіміз, адал табылмалы. Ал парамыз өмір бай жанымызда күретін, өмірдің өсіп, суығы бізбен бірге өткізетін жан. Сол себепті бұл екі таңдауда біздің өміріміздің төрінен ойып орғы алады.

Менің таңдап отырған мамандығым - Филология. Филология тіл мен әдебиетті толық түрде оқитады. Тіл мен әдебиетті зерттеп, оның қаншалықты бай, маңызды екенін дәлелдейді. Филология сөзі грек тілінен аударғанда "тілге талмақтық" деген мағына береді. Яғни, мен өз тіліме талмақпын. Матам қазақ тілі затты ұнайды. Мен қазақ тілін барлығыма шырқаттып, дамытқып келеді.

Менің ойымша, филология мамандығын зерек, проза мен поэзияға мақын, алтар, тіл мен әдебиетке талмақ адам таңдайды. Менің мамандық таңдауыма ұстазымның да үлесі болды деп айта аламын. "Ұстазы қақынның, ұсталы мақын" - дегені менің ұстазымның арқасында таңдаған мамандығымның болашақта тиізір пайдасы зор екеніне сенімдімін. Ниль Делез "Толым да, поэзия да білімге қатады" деп айтқандай мен мамандығым арқылы толымға да, поэзияға да мақын бола аламын.

Филология мамандығы арқылы мен еліме қазақ тілінің қаншалықты құрметке ие, құрметті, бай, талмақты, көркем, таза екенін көрсете аламын. Әрі қазақ тілінің дамуына, өсуіне өз үлесімді қосамын. Бауырман Момыштық атамыздың "тілі өлгеннің ұлты өлгенмен тең" - деген сөзі бар. Қазіргі біздің мәселелімізге айналып отырған қазақ тілінің көп қолданғыма болмауы, ұлттық бары қатып, өз азаматтарымыз бен азаматшаларымыздың тілге деген құрметінің қоталып бара қатып, біздің қоталып отырған мамандықтың қанет екенін айқындап тұрған іскірі.

Құрметпен қалай келе, мен филология мамандығы арқылы тіліміздің

Қатысушының шешімдерін толтыруға арналған өріс / Поле для заполнения решений участника Парақ / Страница №

асқақтауға, дамуға өз үлесімді қосатынға сенімдімін. Тіл - бұл
менің мамандығым. Сөзімді М.Мақатаевтың:

"Ал екінші бақатты тілім менің,
Тас күркіті тіліммен тілімдедім.
Кей-кейде дүниеден түзілгенде,
Қасиетті тіліммен түзілмедім" - деген өлең жолдарымен аяқтанып
келеді.

(262 сөз)

45

Қатысушының шешімдерін толтыруға арналған еріс / Поле для заполнения решений участника Парақ / Страница №

Әсе, Ақыл, қайрат, жүректі бірге ұста

Ұзақ заманнан арасқан, өз дөңделімімен қоса қайсар мінезін көрсете білген Абай заманда жақын, білімді, абыройлы болып тапшырады. Абайдың қара сөзін мек-мағанасы терең. Оны түсініп, ұста білу қажет. Ақыл, қайрат, жүрек үшеуі з түрлі болғанымен, әр қайсысының өзіндік орны бар. Ақыл - адамның ойына. Яғни, ақылмен барлық жақынға оңай әрі тез шешуге болады. Бірақ ақылды болу үшін аяқбасі еңбек ету қажет. Кез келген жерде жақын ойымен және пайдалы ақыл айту арқылы өз дәрежесін көрсетесіз. Ая, қайрат адамның еріс-жігері мен тапқырлығы. Адам жігері болу керек. Яғни, әр адам өз мақсат-мұратына жетуге барын-салын ұсыналу қажет. Жүректі адам мақта болады. Жүрек-барлық иркеннің шешімі дегенге болады. Жүрекке Әмір жүрмейді дегендей, жүректі таңдай білу қажет. Ая енді, осы үшеуін ұстастырсақ, яғни бірге ұстасақ барлық өз орнында болады. Құрметпен қарай келсем, ақыл, қайрат, жігер, т.б жақын мінез-құлық адамға алға жетелейді. Мұндағы ақыл, қайратпен жүректі бірге ұстау қажет. Мәне де Абайдың қара сөздері адамға жігер береді. Соң арқылы әр адам жақынға, білімге ұшыта болады.

37

Ешмендік - қазақтың басына қонған бақ.

Ешмендік - қазақтың басына қонған бақ, иә бұл дұрыс, өйткені біз үшін, ата-бабаларымыз үшін үлкен жеңіс. Біз яғни Қазақ елі ешмендік алмай тұрған Ресейдің заңында бағдары, Ресей елінің заңымен өмір сүргендік, Ресейдің қол астында тұрып жасады. Қазақ елі ешмендік алғаннан кейін, көп нәрсе өзгерді. Ең бастысы менің ойымша, ол Ресейдің қол астында тұрып жасамай, өзіміздің заңымызбен, адам құқығын, бала құқығымен өмір сүру.

Басқыншылық ешмендік біздің басымызға қонған бақ, тіптен біз ешмендік алған күнімізді ұмытпай, жолы сабақтап тұрамыз. Ең 16-шы желтоқсан, тәуелсіздік алған күні. Ең біріншіден біз елі үшін тәуелсіздік үшін күрескен ата-бабаларымызға рахмет. Сол адамдардың арқасында біз, өзіміздің елімізде еркін сөйлеп, өзіміздің құқығымызды дағдылап біліп тұрмыз. Тіптен қазір тәуелсіздік алғаннан кейін көбісі кино, фильм түсіруде. Ең кинолар көбінесе қырайды. Ең танымал фильм "Ван, қазақ" деп аташады. Ешмендік алғаннан кейін біз барлық ешмендік жеңіс қарғын-қатынаста болып барлық ешмендік арқасына бастады. Содан кейін біз ақсұрт-ақсұрттан дағдылап бастады. Біздің ешмендік яғни Қазақстаннан ешмендік ешмендік адамдар шотта бастады. Егер біз ең күнге дейін Ресейдің қол астында өмір сүрсек бізден осындай танымал адамдар шықпаса еді. Ешмендік барлық біздің батыр ата, атамыздың арқасында. Менің ойымша, егер біздің ақсұрт, батыр атамыздың балшығында біз өзіміздің тарихымызды білмей едік. Тәуелсіздік - ең шотымен біз үшін үлкен жеңіс. Мен өз елімен, өз жеріммен, батырларымызмен мақтанамын.

30

Әсе

Ақбілім - қайсар ұстаз құрметі.

«Ақбілім» ролында әлем бақытты, тағдыры мәңгілік жарықтан. Бұрынғы заманнан бастап балалардың, жасөспірімдердің бақытты өмір сүруі үшін бағам. Негізінде қарап отырғанда әлем тағдыры қос тараптар мәңгілік шартнамалар көп болып қатар «Ақбілім» ролында.

Әлемнің әр жағында, Алтай жерінде ақыл бағам. Біз жерде Мамырбай бәлен бай өмір сүрді. Мамырбай пайғамбар тұрған екен, оның Ақбілім деген ұстаз, ақылды, пайғамбар және ұстаз бағам. Бір күні оған офицерлері ауықта шақты жасап, жерлеріне күндізгі алып кетеді. Ақбілімнің ақыл қызы алаңдан, оған тараптың ұстаздары. Бәрі мақал бағам, бірінші Ақбілімнің ақыл тұрған Мұхаммед ұстаз береді. Оның саған істемей себебі, Мамырбайдың бағамнан келіп алып кетеді.

Мұхаммед ауықтан байлардың қайларын бағам жұретін оған бес пайғамбар, тағдыр мұра, жайратпау, қара сұр пайғамбар еді. Мұхаммед кішімен кезіккен қала сартаңда оқуды армандаған бағам арманға ойдындай кеткен деңде, ауықта бағам пайғамбар сайлауға қатысады. Сайлауда Мамырбайдың ұстаз пайғамбар жасады. Ақбілімнен көп қатарларды пайғамбар алып, Мұхаммедтің бағамның өткізілімін айтады. Мамырбайдың бағам Мұхаммедті ауықта жасап, пайғамбар ақыл деп өскен таратады. Сондықтан пайғамбар Мұхаммедке ала көзбен қарайтын екен.

Ақбілімнің қалаға алып кеткен оған офицерлердің артынан ақыл, қызыл құтқару ұстаз, әзірленіп қатысты. Арада бірнеше күн өткеннен кейін, Ақбілім өзін қала алып, ауықтан оқуды аластырады.

Менің ойымша Аубілен өте дұрыс айтады, себебі басқа біреу үшін, өз өмірін құртып өміріне ұнай қалмас. Әр адам өмірінде өз мекен тауып, сөйлемен өмірі сөзге дейін бақытты бақыт қымет.

Аубіленнің кісілер ісіне аяқ, ауағанда аман есіп қайтқан сәтінде. Аубіленнің ұрғын жетісі, атаң, әйелі, ауыл құртындары қорғап қарғы айдан. Аубілендер - Құрғын өмірін кеткен бе? Қанашы ма өмірі бар? Аубілен көп сөйлемейтін, аяқ қыз еді жәй», - деп сөйледі. Менің ойымша, адам өз өмірінде бір жағдай өзгерте қалса жәй. Біз, әтти адам бақса өміріне ма ұйып келгені деп айтамыз? Әрине, өмірінде қорытқан көріп, ма қана қорытқан көрімей, білім алып, дамып өте қымет. Сөйлемен қатар біз өміріне бір-ақ рет қымет. Екі қыметтен қорытқан, аяқ қыметтен керек. Өмірінде көптеп қыметтен қорытқан кездеседі, десе де аяқтар ма білу керектіз. Көріп отырғанда Аубілен қорытқан екі қыметтен қарашай, ма аяқ қыметтен. Аяқ оның өте бақыт қыз өмірін дөңгеді.

Ауылға оралған соң, бірі өз орнына келе бастады. Аубіленнің ұрғын жетісі көп жетісінде отырған отыр еді. Көптеп Аубілен өмірінде қорытқан 5-6 кісімен бақыт бақыт қыметтен ұрғын жетісімен сөз бақыт қыметтен сұрай бастады. Ұрғын жетісі: «Сөзге ұрғын, емен тұрған кісі!» - деп қыметтен Аубіленнің қыметтен қыметтен, қыметтен көп бақыттен. Аубілен бақыт отырған қыметтен сөз, өміріне беруді сұрайды. көптеп Ұрғын қыметтен біледі.

Аубілен өз бақыттен өмірінде сөз бақыттен бақыт қыметтен қыметтен: «Аяқ қыметтен сөз бақыттен аяқ қыметтен. Аубілен-қыметтен қыметтен қыметтен!»

43

3. Таңдаған мамандықтағы адам өміріндегі маңызы.

Адам дүние есігін ашқаннан кейін өзінің өмірінің сүрші мен болашақтағы міндеттері болады, және оның барлығы адамның өзіне тикелей қатысты. Жішкентай бүдірішімімен ертегіп және тұрға болуды өзі үкен сомақ пен зағатты талап етеді. Ғылым жоқ, балаша амыртарып тұрған кезімізде дүни бйламаймыз, ал міне мектеп бітіріп, ертеге бастағаны соң, өмірін өз қолында, барлығы сенің таңдауыңмен болашақтағы өзіңің, қорқытатын-үрей бойында кішкене болсын баурайды.

Бұл таңдауда екі нәрседен қателеспеу керек, ол жар таңдаудан және мамандық таңдаудан. Жароқтымен сен екі тартып бір бүтін болып, өміріңнің соңына дейін сол адаммен қоса қартадысың, ал мамандық ол сенің бір тіліңің маманы, қандай адам боласың, қандай жағдайда өмірі сүресің оның барлығы сенің таңдаған мамандықтағы беймалымдығы. Қазіргі таңда өкінішке орай жастардың көбісі мамандықта озып алып, сол бойынша жұмыс жасайды. 3-4 топ Оқозған дипломыдары бостан-босқа үйді маң тшман жатыр. Оның түрші әрине мамандық дүрес таңдау маңында кесірі. Мамандық дүрес таңдамай, қара жұмыс жасап тұрған адамдар

Қатысушының шешімдерін толтыруға арналған өріс / Поле для заполнения решений участника Парақ / Страница № 1.

аз еше. Ол еліміздің өзекті мәселелерінің бірі болса табылады.

Сондықтан да елімізге ұмайтын, болашақта бар, сол тұрғыстан мұздат алатындай мамандықта таңдап, отбасымыздан да, еліміздің де жағдайымызда жасаушы керек. Әбелі, тұрмыс бұл ақша, ол ақша айна қарай ұштыңды бұл ~~тұ~~ басты құралы. «Жұмысқа текетік, ташаға текетік адам боламын азтарар» дегені, тұрғы жолындақ тайланбай, таңдаушымыздан қателеспей, ене де, елімізге де зор пайдасын тигізер мамандықта таңдау - біздің қолымызда!

39

қолданылса, адамдарға тақдир тағайындай да
да бұзылып, соның жерінен көптеген ~~жағдай~~
~~тар~~ жағдайлар болады. Сол үшін өзі ақыл,
қайрат, исеренгі бірдей, бір жағында ұстау
керек деп білемін.

38